
Glosszárium

Adományozott státus (conferred status): a kollektíva által adott igazságérték vagy definíció

Ágencia (agency): a cselekvésnek/tevésnek az a jellege, mely választást helyez a cselekvésbe

Ágens (agent): az, aki cselekszik vagy egy eredmény meghatározója

Aggregátum (aggregates): elemek gyűjteményei egy vizsgálatban

Általánosítás (generalisation): egyetemes elveknek konkrét empirikus állításokból való kialakítása

Aluldetermináció (underdetermination): olyan kapcsolat, melyben az ágens nem teljes mértékben tartalmazza a következményt; ha több elmélet képes megmagyarázni ugyanazt a jelenséget

Archimedesi pont (Archimedean point): igaz, objektív pont, melyből valamennyi egyéb érv elérhető

Autentizálás (authentication): a legitimáció átruházása, a *valós* kinyilatkoztatása, jelentőség biztosítása

Autonómia (autonomy): a megítélés függetlensége

Autoritás (authority): egy szerzőnek kollektív módon szavotolt joga állításának hihető előadására

Axiológia (axiology): az érték tanulmányozása

Behaviourizmus (behaviorism): olyan megközelítés a társadalomtudományokon belül, mely az egyének viselkedésének empirikus elemzését hangsúlyozza

Berkeleyizmus (Berkeleyism): George Berkeley (1685–1753), ír filozófus által kidolgozott tan, mely szerint a fizikai tárgyak csak mentális észlelés révén léteznek

Dekonstrukcionizmus (deconstructionism): a tudásnak egy olyan megközelítése, mely elutasítja a materiális realizmust és a szó szerinti jelentést, és azt tartja, hogy nincs olyan kitüntetett pont, melyből kiindulva állítani lehet valamit

Demarkacionizmus (demarcationism): a valódi tudományt (melyet az evidencia és a kísérlet terminusai segítségével képzel el) a kutatás egyéb területeitől elválasztó vonal meghatározására tett erőfeszítés

Determináns (determinant): egy dolog vagy tényező, ami meghatároz

Determinista (determinist): valami, ami a determinizmus jellegével bír

Determinizmus (determinism): az a tétel, mely szerint minden jelenség olyan oksági kapcsolatokban létezik, melyek megszabják a formáját, strukturáját és cselekvését; az a hit, hogy az összes jelenség egyszerre bizonyos ágens eredménye és bizonyos eredmény ágense

Dialektikus materializmus (dialectical materialism): Hegel, Engels és Marx írásaiból kialakított filozófia, mely a materiális determinizmus fogalmát egyesíti a dialektikáéval olyan történeti hatásként, mely a minden történelmi időszakot jellemző ellentmondások feloldása felé viszi az eseményeket

Dialogikus (dialogic): dialógusként strukturált szignifikáció; a nyelv folyamatos, interaktív, generatív folyamata

Diszkurzív gyakorlat (discursive practice): jellegzetes nyelvhasználat, mely a jelentés megkülönböztetésére és elhelyezésére szolgál

Egzisztencializmus (existentialism): az a filozófiai megközelítés, mely szerint az egzisztencia, a lét megelőzi az esszenciát, és az emberi lényeknek nincs rögzített természete vagy választási tartománya, ugyanakkor mindig választaniuk kell

Elemzés tárgya (object of analysis): az, amire az állítás összpontosít, és amit létrehoz

Eljárásgyűjtemény (protocol): a megfigyelés, mérés és elemzés szabályainak halmaza

Eljárás láthatatlansága (protocol invisibility): az a feltevés, hogy a meghatározó eljárásgyűjtemény nem játszik szerepet a magyarázatban

Elkötelezettség megbízhatósága (trustworthiness of engagement): a hermeneutikai elméletek egyik alapvető feltevése, mely szerint az elemzés tárgyával való elkötelezettség az állítás hitelt érdemlő alapját szolgáltatja

Emancipatorikus (emancipatory): felszabadító, például valamilyen determinisztikus kapcsolatból

Emancipatorikus dekonstrukcionista (emancipatory deconstructionist): olyan kritikus, aki szerint léteznek emancipatorikus pontok, melyekből jobb érveket lehet előterjeszteni

Empirikus megfelelés (empirical adequacy): az elmélet képessége a jelenség megőrzésére

Empirizmus (empiricism): az empirikus érvek elsődlegességébe vetett ideológiai hit; a megfigyelés és kísérlet útján való tudáskeresés

Episztémé (episteme): a legnagyobb méretű koherens tudásrendszer

Értelmezés (interpretation): jelentés vagy szemantikai érték tulajdonítása

Érvényesség (validity): egy állítás igazságértéke

Esszencializálás (essentializing): konstrukcionista erőfeszítés az elemzés nem-történeti tárgyának létrehozására

Exkorporáció (excorporation): egy terminus kiemelése a kollektívan elfogadott jelentéséből, és egyéb célokra való felhasználása

Fakticitás (facticity): egy adott állítás létrehozása abból a célból, hogy tényként működjön

Falszifikacionizmus (falsificationism): a tudományos megismerés Karl Pop-

per által kidolgozott elmélete, mely szerint az elméletekről sosem lehet bizonyítani, hogy igazak, ám a rossz elméletekről be lehet bizonyítani, hogy hamisak

Felüldetermináció (overdetermination): egy, a kritikai kutatásból származó terminus, mely a kulturális szöveg és az előnyben részesített olvasata közötti kapcsolatot írja le

Fenomenális világ (phenomenal world): a tapasztalat materiális alapja

Fenomenológia (phenomenology): olyan filozófia, amelyet a mindennapi élet hangsúlyozása és az eidetikus jellegének intencionális elemzése jellemez

Fundacionalizmus (foundationalism): olyan ismeretelméleti megközelítés, mely szerint a tudásnak bizonyos tovább nem egyszerűsíthető állításokra kell épülnie

Funkcionális ekvivalencia (funktional equivalence): a gyakorlati módszerek bármelyik halmaza, melynek esetében az elemek megfelelő mértékben összevethetők ahhoz, hogy azonosnak kezeljük őket

Funkcionalizmus (funktionalism): a társadalomtudományoknak egy megközelítési módja, mely a társadalmat mint integrált egészet fogja fel, amin belül valamennyi rész feladata a társadalmi rend fenntartása

Függetlenség (independence): a meghatározottságtól való szabadság

Hangvétel (voice): diszkurzív eszköz, mely a szerző szubjektivitását jelképezi; társadalmilag kialakított stílus, mely az állítás alapját tükrözi

Hegeli viszony (Hegelian relationship): olyan viszony, melyben az alárendelt a dominánsnál jobban megismerhető; úr/szolga viszony, mivel a szolgának jobban kell ismernie az urát, mint fordítva

Helyettesítők (surrogates): olyan helyettesek, akiknek az eredetivel megegyező jellegük és következményük van, és amelyek ugyanazt a funkciót töltik be

Hermeneutika (hermeneutics): írott és társadalmi szövegek értelmező megközelítése, mely az értelmező alapvető szubjektivitását hangsúlyozza

Hermeneutikai empirizmus (hermeneutic empirism): a tudás olyan interpretatív megközelítése, mely feltételezi, hogy a világ a jelenségek többszörös tartományából tevődik össze, közös alap híján, és hogy a fenomenális világgal való emberi elkötelezettség e tartományok mentén jön létre

Hipotézis (hypothesis): jelenségek közötti kapcsolatot kifejező, tesztelhető kijelentés

Idealizmus (idealism): az a hit, hogy a valóság alapvetően mentális természetű

Identitás (identity): az időn és helyzeten túlmutató egyesített én felfogása, valamint az ént a jelentésteli cselekvésben megmutató jellegzetességek és megjelenítések együttese

Ideológia (ideology): hitek, gondolkodási módok és kategóriák bármilyen széles körű rendszere, mely a politikai és társadalmi cselekvés alapját képezi

Idioszinkretizmus (idiosyncrasy): egy adott személyre jellemző mentális felépítés; egy ilyen felépítésen alapuló állítás

- Igzoláselemélet** (justificationism): az érv érvényesítése magának az érvnek a struktúrájára alapozva; az igazoláselemélet az érv racionalitásától és logikai kifejezésétől függ
- Ikonikus gyakorlatok** (iconic practices): a cselekvés olyan materiális termékei, melyek jelentést közvetítenek és hoznak létre
- Immanencia** (immanence): önbemutató esemény, mely nem követel meg (és nem tesz lehetővé) további magyarázatot
- Inkorporáció** (incorporation): mások fogalmainak és szimbólumainak a saját célra való felhasználása
- Instrumentalizmus** (instrumentalism): az az elmélet, melyben egy állítás akkor tekinthető igaznak, ha a meghatározott célja elérését elősegíti, hamisnak pedig akkor, ha nem
- Interszubszejtivitás** (intersubjectivity): az objektivitás empirikus mértéke; megosztott szubszejtivitás
- Ismeretelmélet** (epistemology): a tudás eredetének, természetének, módszereinek és korlátainak a vizsgálata
- Izomorfikus transzdukció** (isomorphic transduction): egy adott területről a másokra való pontos reprodukció
- Jel megbízhatósága** (trustworthiness of the sign): a jel és a jelentés transzcendentális kapcsolatába vetett hit
- Jelek referenciális jellege** (referential character of signs): az a meggyőződés, hogy minden egyes jel egyetlen fogalmi tárgyra utal
- Jelenkori empirizmus** (contemporary empiricism): az empirizmus olyan változata, mely az elmélet és a megfigyelés közötti függetlenség szabályát „fellazítja”
- Jelenség** (phenomenon): valami, ami megmutatkozik, megnyilatkozik vagy megjelenik a tapasztalatban
- Jelentőség** (significance): a szemiotikában a jelentésre való lehetőség; a hétköznapi nyelvben fontosság, relevancia, következmény
- Kantianizmus** (Kantianism): Immanuel Kant (1724–1804), német filozófus által kidolgozott tan, mely szerint a tudás tartalma az észlelés révén jön létre, a formáját azonban az elme apriori kategóriái határozzák meg
- Képviselő** (agency): az a fogalom, mely szerint a cselekvés mindig valamilyen ideológiai érdeket reprezentál; az aktor ezeknek az érdekeknek a képviselője
- Kisajátítás** (appropriation): egy adott tartomány bármely elméletének vagy fogalmának a használata egy másikban való állítás előterjesztésére
- Kódolók közötti megbízhatóság** (intercoder reliability): megfigyelők közötti egyetértés mértéke, melyet az érvényességi igény előadására használnak
- Kognitivizmus** (cognitivism): a modernista pszichológia fő árama, mely az egyén mentális struktúráinak mint a kultúra és a társadalom hordozóinak és a viselkedés meghatározóinak az elemzését hangsúlyozza
- Konvencionizált módszerek** (conventionalized methods): bármely adott tudásközösségen belüli módszerek, melyek a kutatás és elemzés meghatározó és megfelelő megközelítéseinek számítanak

- Konvencionizmus** (conventionalism): az az elmélet, mely szerint egy állítást az érvényesség olyan konvenciói alapján ítélünk meg, melyeket kollektívan határozunk meg
- Korrespondencia-elmélet** (correspondence theory): az az elmélet, melyben egy propozíció csak annyiban igaz, amennyiben a fenomenális világ tényeinek megfelel
- Kötött elméleti keretek** (bounded theoretical frames): azon tudáskeretek, melyek a konvencionizált elméleteket támogatják
- Kvantifikáció** (quantification): a megfigyelések matematikai formába való átalakítása
- Lefelé irányuló okozás** (downward causation): olyan szemiotikai megközelítés, mely szerint egy érv felső szintjei körülhatárolják, korlátozzák az alapjait
- Legitimáció** (legitimation): autoritás tulajdonítása
- Logikai pozitivizmus** (logical positivism): az 1930-as évek Bécsi Köréhez kötődő ismeretelméleti megközelítés; olyan megközelítés, mely a megfigyelés és az elmélet függetlenségét hirdeti, ugyanakkor megkísérli összefűzni a kettőt megfelelési szabályok segítségével
- Logocentrizmus** (logocentrism): kritikai álláspont, mely szerint egy szöveg jelentése egy hozzá képest külső valaminek (valóságnak, a szerző szándékának stb.) való megfelelésben keresendő
- Lokális és részleges tudás** (local and partial knowledge): olyan magyarázatok, melyek egy adott tartományban igazak, de nincs transzcendens értékük
- Magyarázat egyedülállósága** (singularity of explanation): paradigmatis magyarázat
- Meghatározatlanság** (indetermination): olyan kapcsolat, melyben bizonyos jelenség oka nem határozható meg
- Meghatározottság** (determinacy): a meghatározottnak levés állapota vagy minősége
- Módszertani individualizmus** (methodological individualism): a társadalomtudományon belül széles körben képviselt ismeretelméleti követelmény, mely a kollektív cselekvés magyarázatát az egyéni belső helyezi
- Naiv empirizmus** (naive empiricism): ismeretelméleti hagyomány, mely szerint a fenomenális világ megfigyelés révén közvetlenül hozzáférhető
- Nem meghatározottnak levés** (undetermination): egy önbemutató jelenség feltétele
- Nem-történeti** (ahistoricity): az a követelmény, mely szerint az érvnek túl kell lépnie időn és téren
- Nem utópikus** (nonutopian): az a meggyőződés, hogy az emberi egyenlőtlenségnek nincs végső megoldása
- Névvessztés** (exnomination): az állítás pozíciójának naturalizálása, ily módon a hely láthatatlanná válik
- Nominalizmus** (nominalism): az a meggyőződés, hogy egyetlen univerzális és absztrakt kifejezésnek sincs neki megfelelő általános valósága, így csak nevükben léteznek

Normál tudomány (normal science): egy Thomas Kuhn által népszerűvé tett kifejezés, mely a tudásparadigma egy olyan érett állapotára utal, melyben a jelentősebb újítások már megtörténtek, és a munka a rendellenességek és kisebb problémák megoldásában áll csak

Nyers érzetadatok (brute sense data): ti. fenomenális világból származók, melyek közvetlenül hatnak ránk

Objektív empirizmus (objective empirism): a tudás olyan megközelítése, mely feltételezi, hogy a jelenségek észlelhetők, ám az észleléstől függetlenek, és hogy stabil, determinisztikus kapcsolathálón belül léteznek

Objektivizmus (objectivism): olyan filozófia, mely szerint létezik egy valóban objektív pont, melyből kiindulva a tapasztalat valamennyi tartományában elemzést lehet végezni

Okság (causality): egy magyarázati viszony, illetve forma, melyben egy adott jelenség jellege vagy lefolyása egy másik jelenség jellegének vagy lefolyásának az eredménye

Ontológia (ontology): a valóság és a lét természetének vizsgálata

Operacionalizmus (operationalism): egy tudományos realista megoldás, mely szerint a fogalmakat és terminusokat azonosítható és ismételhető műveletek terminusaiban lehet, illetve kell meghatározni

Összemérhetetlenség (incommensurability): amikor a különböző elméleteknek nincs olyan semleges álláspontja, mely alapján objektíven meg lehet becsülni az egyiknek a másikkal szembeni előnyeit

Paradigma (paradigm): egy Thomas Kuhn által kidolgozott kifejezés, mely szerint a tudományos munka fogalmak, eredmények és eljárások keretének a terméke, illetve egyben ezt a keretet erősíti meg, mely azután azt szabja meg, mi tekinthető tudásnak

Performatív gyakorlat (performative practice): a megjelenítés olyan módszerei, melyek hordozzák és létrehozzák a jelentést

Posztstrukturalizmus (poststructuralism): a posztmodernizmus egy változata, mely a francia strukturalizmus elleni fellépése által határozható meg, és amely olyan szerzőkhöz kötődik, mint Derrida és Foucault; olyan elméleti megközelítés, mely szerint a jelentés intertextuálisan fogalmazódik meg, és amely tagadja a logocentrikus alapot

Pozitivizmus (positivism): tudásfilozófia, mely szerint a pozitív tudás egyetlen formája az észleleti jelenségek leírása

Pragmatizmus (pragmatism): a jelentés filozófiája, mely szerint egy elmélet jelentését alkalmazásának a gyakorlati hatásai tartalmazzák

Praxeológia (praxeology): a gyakorlatok, a megjelenítések, a cselekvések vizsgálata; a tudás egy módja

Programadó módszeresség (programmatic methodism): olyan elmélet, mely a tudás érvényes tartományát úgy határozza meg, mint amely a kutatás kérdéseinek és módszereinek összetett és összefüggő halmazát támogatja

Progresszivizmus (progressivism): az a meggyőződés, hogy a tudományos kutatás az idő múlásával előrehalad, és a fizikai világ minél pontosabb megközelítését éri el

- Realizmus** (realism): az objektíven létező valóságba vetett hit, mely valóság reprezentációs eszközök révén tárható fel
- Redukcionizmus** (reductionism): az a meggyőződés, hogy a világ a kijelentések véges halmazával megmagyarázható; minden olyan magyarázat, mely ugyanazt a magyarázatot egynél több jelenségre alkalmazza
- Referencialitás** (referentiality): egy tárgyra, fogalomra vagy eseményre való referálás állapota
- Reflexivitás** (reflexivity): az elemzés azon képessége, hogy feltárja a saját konstruált voltát
- Rekurzív dekonstrukcionista** (recursive deconstructionist): olyan kritikus, aki szerint a jelentés sosem rögzített, és a faktuális alap semmilyen állítást nem támogat
- Reprezentáció** (representation): az az állítás, hogy a nyelv elvétel vagy hozzáadás nélkül képes a leírásra
- Rögtönzés** (improvisation): felismerhető cselekvés, mely az idő, hely és a cselekvő esetlegességeinek tulajdonítható
- Statisztikai döntési szabály** (statistical decision rule): az események valószínűségének használata egy adott esemény valós jellegének a megállapítására
- Strukturalizmus** (structuralism): elméletek csoportja, melyek szerint a fenomenális világ megértését apriori struktúrák közvetítik, és ezek egyben korlátozzák az emberi ágenciát is
- Szabadság** (freedom): a valódi alternatívák jelenléte és felismerése
- Szabatosság** (accuracy): a hagyományos empirizmuson belül egy entitás és a reprezentációja közötti megfelelés
- Szcientizmus** (scientism): az a meggyőződés, hogy kizárólag a természettudomány módszerei és terminusai felelnek meg a kutatásban
- Szemiotika** (semiotics): jelrendszerek értelmének és jelentésének a vizsgálata
- Szemiotikai többlet** (semiotic excess): a jelnek az a jellegzetessége, hogy a jelületén túl mást is képes jelölni
- Szemiózis** (semiosis): a szemiotikai megértés pillanata; amikor a jel jelentést hoz létre
- Szerzői szándék** (authorial intent): olyan privilegizált pont az értelmezésben, mellyel szembeállítva a javasolt értelmezés megmérhető
- Szociológiai relativizmus** (sociological relativism): az az elmélet, mely szerint a tudás a megértés közösségein belül jön létre; az igazság vagy hamiság ezért a közösséghez és a tágabb társadalmi jelenlétéhez képest viszonylagos
- Subjektivitás** (subjectivity): az a tan, mely szerint minden diszkurzív forma (és ennek következtében minden propozicionális tudás) retorikai és politikai; az archimedesi pont elutasítását tartalmazza
- Takarékosság** (parsimony): az a meggyőződés, hogy a legegyszerűbb igaz elmélet a legjobb elmélet
- Társadalmi gyakorlatok** (social practices): kollektív emberi cselekvések, melyek a társadalmi/kulturális keretben válnak jelentésselivé

- Tautológia** (tautology): az a pont, amelyen túl a magyarázat nem képes túllépni a saját állításán; amikor minden további kérdezés megalapozatlan marad
- Tény** (fact): az a valami, amiről úgy véljük, hogy megkérdőjelezetlen jelentéshalmazt foglal magában
- Természetes jel** (natural sign): a tárgyhöz faktuálisan kötött jel; a naiv empirizmus eszméje
- Történeti** (historicity): az érvelés időbe és térbe helyezésének követelménye
- Tudásképzés** (knowledge production): egy adott tudásnak az átalakítása közös tudássá
- Tudomány egysége** (unity of science): az a hipotézis, hogy minden tudományos megfigyelés és állítás valamennyi tudásterületre átvihető, és végeredményben egyetlen tudássá egyszerűsíthető
- Tudományos közösségek** (disciplinary communities): olyan tudásközösségek, melyekben a tudományosság létrejön; olyan közösségek, melyeket közös intézmények, diskurzusok, meggyőződések és gyakorlatok tartanak össze
- Tudományosság területei** (scholarship fields): olyan széles értelemben vett tudományos közösségek, melyek létrehozzák és terjesztik a meghatározott paradigmákat
- Tudományrealizmus** (science realism): az a meggyőződés, hogy a tudományos fogalmaknak rendelkezniük kell nekik megfelelő elemekkel a valóságban
- Utópikus** (utopian): az emberi egyenlőtlenség végső megoldásának igénye
- Válasz ártatlansága** (response ingenuousness): az a feltételezés, hogy a tudományos mérésre adott válasz naivan megbízható reprezentációja annak, amire a mérés irányul
- Választás** (choice): arra való képesség, hogy másként tegyünk valamit
- Valóság társadalmi konstrukciója** (social construction of reality): az a meggyőződés, hogy a jelentés az emberi megvalósításokon keresztül konstruálódik meg, lényegileg nem létezik
- Verifikacionizmus** (verificationism): az az elmélet, mely szerint egy állítás akkor tekinthető igaznak, ha tudományos tesztek révén igazolható; az olyan állítások, melyeket nem lehet igazolni, mint például a metafizikáé vagy a teológiáé, nem tekinthetők sem igaznak, sem hamisnak